

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS

 ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

КОМИТЕТИ И МАКЕДОНИЈА КОМИТЕТ ДИ **HELSINKI** **ХЕЛСИНШКИ**
 HELSINKI **HELSINKI** **HELSINKI** **HELSINKI** **HELSINKI** **HELSINKI**
PER TE DREJTAT E NJERIUT CUMHURİYETİ'NİN TI- NDREPTULI-A E MANUSENGERE KOMITETI BAŞO КОМИТЕТ ЗА ЉУДСКА
I REPUBLIKËS SË OMLUIDI REPUBLICA NEJAMIJA KI ПРАВА РЕПУБЛИКЕ
MAQEDONISE İNSAN HAKLARI KOMİTESİ M A C H E D O N I A REPUBLKA MAKEDONIJA МАКЕДОНИЈЕ

Ул. Даме Груев 8/5, 1000 Скопје; п-фах 58 Р. Македонија тел/факс: + 389 2 3290 469; 3119 073
St. Dame Gruev 8/5, 1000 Skopje; PO Box 58 Republic of Macedonia tel/fax: + 389 2 3290 469; 3119 073
e-mail: helkom@mhc.org.mk web page: <http://www.mhc.org.mk>

Годишен извештај на Хелсиншкиот комитет на РМ за состојбите во областа на човековите права во Република Македонија во 2011 год.

Скопје

мај 2012 год.

HELSINKI COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS

 ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

КОМИТЕТИ И МАКЕДОНИЈА КОМИТЕТ ДИ **HELSINKO** **ХЕЛСИНШКИ**
 HELSINKIT CUMHURİYETİ'NİN **HELSINKI** COMITETI BAŞO КОМИТЕТ ЗА ЛУДСКА
PER TE DREJTAT E NJERIUT **HELSINKI** TI- NDREPTULI-A E MANUSENGERE КОМИТЕТ ЗА ЛУДСКА
I REPUBLIKËS SË **HELSINKI** OMLUIDI REPUBLICA NEJAMIJA KI ПРАВА РЕПУБЛИКЕ
MAQEDONISE İNSAN HAKLARI KOMİTESİ M A C H E D O N I A REPUBLIKA MAKEDONJA МАКЕДОНИЈЕ

Ул. Даме Груев 8/5, 1000 Скопје; п-фах 58 Р. Македонија тел/факс: + 389 2 3290 469; 3119 073
St. Dame Gruev 8/5, 1000 Skopje; PO Box 58 Republic of Macedonia tel/fax: + 389 2 3290 469; 3119 073
e-mail: helkom@mhc.org.mk web page: <http://www.mhc.org.mk>

Вовед	3
1. Судство	4
1.1. Независно судство	4
1.2. Борба со организиранiot криминал или монтирани политички процеси	5
1.3. Блокирање на реформите на казненото правосудство	6
1.4. Примена на мерката притвор	6
2. Полициски пречекорувања	8
2.1. Контрола врз прислушувањето	9
2.2. Контрола врз безбедносните служби	10
3. Процес на „лустрација“	12
4. Дискриминација	14
4.1. Механизми за заштита	14
4.2. Трендови и ранливи групи	15
5. Слободата на изразување и слободата на медиумите	18
5.1. Електронски медиуми	19
5.2. Говор на омраза	21
6. Состојби во Казнено-поправните установи во Р. Македонија	22
6.1. Услови за живот во казнено-управните установи (затвор и притвор)	23
6.2. Имплементација на легислативни мерки од страна на надлежните институции (закони, правилници, проекти итн.)	24
7. Повреди на економски и социјални права	26

Вовед

Хелсиншкиот комитет за човекови права на Република Македонија (МХК), согласно целите и мисијата, утврдени со Статутот и Стратегијата на Комитетот, секоја година објавува Годишен извештај за состојбата со човековите права и слободи во Република Македонија. Годишниот извештај за 2011 година претставува сублимат на работата на Комитетот во текот на целата година и истиот се однесува на состојбите на човековите права и слободи во Република Македонија, кои Хелсиншкиот комитет активно ги следеше и за истите пишуваше во месечните извештаи. Врз основа на ова, генералната оценка која може да се изведе е дека во 2011 година во Република Македонија се регистрирани сериозни нарушувања на основните граѓански и политички права кои не се обични инциденти, туку напротив истите се показател за системски проблеми во заштитата на човековите права и владеењето на правото. Овој извештај претставува преглед и анализа на причините и состојбите во следните области:

- Судство
- Полиција
- Процеси на лустрација
- Заштитата и третманот на граѓаните, особено на припадниците на маргинализираните групи
- Слобода на медиумите и слобода на изразување
- Казнено-поправни установи
- Економски и социјални права

Поаѓајќи од тоа дека на сите луѓе, согласно Уставот на Република Македонија, ратификуваните меѓународни договори и законските прописи, им се гарантирана можноста да ги уживаат и практикуваат нивните основни права и слободи, како и можноста, во случај на нивно прекршување, истите да ги заштитат, Хелсиншкиот комитет на Р.Македонија продолжува со својата мисија за промоција и заштита на човековите права и во 2012 година. За таа цел, МХК ќе продолжи активно да врши мониторинг на состојбата со човековите права, да обезбедува правна помош на граѓаните во случаи на повреда или ограничување на правата и слободите, да соработува со други организации и со државните органи во насока на зголемување на промоцијата, почитувањето и заштитата на човековите права и слободи.

1. Судство

1.1. Независно судство

Постојат силни индикации дека судството и натаму се наоѓа под перманентно влијание од извршната власт и политичките моќници. Критични точки се изборот, разрешувањето и преместувањето на судиите. Судскиот совет и Советот на јавните обвинители останаа алатка за влијание на политиката со прикриени или отворени притисоци врз судството заради донесување на политички подобни одлуки и создавање на општа клима на несигурност и загрозеност меѓу судиите и јавните обвинители. Несигурноста на критериумите и постапката за разрешување на судиите и обвинителите преку клаузулата на „нестручност и несовесност“ и натаму остава простор за очигледните можности за нивна злоупотреба. Неопходни се сериозни напори заради заштита на независноста на судството во иднина да се оневозможи политички мотивирано разрешување на судии и претседатели на судови и да се почитува т.н. „merit“ систем при избор на судиите.

Иако може да се констатира напредок во транспарентноста во работењето на судовите, што во голема мера влијае врз перцепцијата на јавноста и довербата во институциите, односот со медиумите остана контроверзен, со многу сериозни загрозувања по однос на почитувањето на пресумпцијата на невиност и приватноста на граѓаните, учесници во судските процеси. Особено загрижува непостоењето на јасни стандарди за начинот и обемот на известувањето од судските постапки и за објавувањето на податоците на интернет.

Од друга страна, Министерство за внатрешни работи (МВР) и натаму во јавноста излегува со соопштенија за јавноста кои повеќе имаа за цел да се самопромовира ефикасноста на МВР отколку за да се информира јавноста. Начинот на кој тоа се врши директно го загрозува принципот на пресумпцијата на невиност и интересите на истрагата, поради што МКХ предлага конечно да се пристапи кон востановување пишани стандарди за начинот на известување за кривичните случаи и судења, а МВР да може да излегува со прес-конференции само по одобрување и надзор на јавното обвинителство, како што е тоа сега случај во Хрватска и други европски држави.

Посебно загрижува фактот дека во Република Македонија е „замрзната“ секоја јавна стручна и научна дебата за најсериозните проблеми на судството, (не)зависноста и неефикасноста на судот особено во неговата улога на заштитник на законитоста и основните човекови права и слободи. Се чини дека судот не ја зема сериозно оваа своја улога, која е во основата на концептот на човековите права, владеењето на правото и модерната демократија заснована врз поделбата на власта. Наместо судот ограничувањата на слободата и приватноста да ги допушта само исклучително, судот со

леснотија ги наредува на барање на полицијата.¹ Како главни причини за ваквата слаба заштитна функција на судот може да се наведат: 1. (не)зависноста на судот од надворешни влијанија (пред сè од извршната власт) и 2. положбата на судот во постојниот систем на т.н. мешовита, а во суштина битно инквизиторска постапка, во која функцијата на судот како главен истражувач е во конфликт со неговата функција на заштитник на правата.

1.2. Борба со организираниот криминал или монтирани политички процеси

Загрижува продолжувањето на трендот на појава на кривични пријави и судења кои се политички мотивирани. Случајот на *Љубе Бошковски*, случајот „*Пајажина*“² и други слични случаи оставија голема доза на сомневање дека под синтагмата „борба со организираниот криминал и корупција“ се крие немилосрдна пресметка со политичките противници и сите други неистомисленици кои на овој или оној начин ја загрозуваат актуелната власт, со цел истата да си обезбеди доминација и опстанок на политичката сцена, проследено и со борба за превласт во економијата. Сето ова доведе до сериозни поместувања во кривичните вредности на демократијата насочени кон заштита на поединецот од државата со почитување на основните права и слободи и на процесните права на осомничените и на нивно потиснување, со оправдување дека криминалот е очигледен, па затоа и нема потреба да се почитуваат правата на обвинетите.

Случајот *БОШКОВСКИ* укажува на евидентни злоупотреби на посебните истражни мерки и заштитата на сведоците за справување со противниците на владејачката политичка елита. Така, наместо овие мерки да се користат само исклучително, истите сè почесто се применуваат со цел да ја олеснат осудата на обвинетите, без да се води сметка за правото на фер судење како и за довербата на граѓаните во судовите и во системот на казнената правда во целина. Исклучувањето пак на јавноста во сите случаи на посебни истражни мерки е изигрување на контролата на јавноста во овие процеси.

Правичното судење подразбира право на странките во постапката да се запознаат и да ги прокоментираат сите изнесени докази или приложени изјави. Земјќи ги во предвид законските одредби и Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП), јасна е обврската на обвинителството да ги достави сите релевантни доказни материјали кои ги поседува до одбраната во насока на целосно почитување на правото на еднаквост на

¹ Скорешно истражување за примената на мерката притвор во повеќе судови во државава, спроведено од студенти-постдипломци на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, покажаа дека се одобруваат повеќе од 95% од барањата за мерката притвор.

² Месечен извештај за човекови права во Р. Македонија, август/септември 2011 - <http://www.mhc.org.mk/?ItemID=C88ECA9313E3FB48BF8639C7AE92DA67>

странките. Замижувањето на судот пред заобиколувањето на законските обврски од обвинителството во случајот „Пајажина“, двојните аршини и нерамноправниот третман на обвинетите од страна на Судот, за кој Комитетот говореше во месечните извештаи, може да биде протолкувано како наклонетост на судот кон обвинителството и неговото фаворизирање во процесот.

1.3. Блокирање на реформите на казненото правосудство

Реформите на казненоправниот систем зацртани со Стратегијата за реформа на казненото право и легализирани со новиот Закон за кривична постапка кои имаа за цел домашното законодавство во оваа, за човековите права есенцијална сфера, да се хармонизира со европските правни системи не се имплементираат затоа што никој од власта не покажа вистинска посветеност кон истите. Се очекуваше со имплементацијата на реформите властите битно да го забрзаат постапувањето во кривичните предмети со едновремено почитување на сите стандарди за фер судење, но за жал се случи драматичен застој чии мотиви можеме да ги претпоставиме. Покрај непосветеноста и непрофесионалниот пристап кон обврските преземени со реформите, како на причина за одложувањето се укажува и на желбата монополот на истрагите да остане кај МВР.

Хелсиншкиот комитет е особено загрижен за одложувањето на примената на гаранциите за правата на осомничените во полициската и судската постапка согласно востановените меѓународни стандарди. Од друга страна, нема вистинска причина реформата да се одлага за цели две години, како што тоа сега се предлага од Владата.

1.4. Примена на мерката притвор

И покрај многубројните укажувања на Комитетот и многу други домашни и меѓународни владини и невладини организации за злоупотребата на мерката притвор и прекршувањето на правото на слобода и сигурност загарантирано со член 5 став 3 од Европската конвенција за човекови права, изостана конкретна реакција од страна на судовите. Освен ваквите препораки, очигледно не се земаат во предвид ниту препораките во чие што изготвување и самите судии директно учествувале.³

Според последниот Годишен извештај на Управата за извршување на санкции, на 31.12.2010, вкупниот број на затворени лица бил 2.487 од кои 330 или 13,3% се притвореници.⁴ Вкупниот број на притворени лица во текот на 2010 година изнесувал 1.219 лица. За споредба, според претходните извештаи на Управата, бројот на притворени лица во текот на 2009 изнесувал 955 лица, а во текот на 2008 - 673 лица.

³ Види: Гордана Бужаровска и др., „Прирачник за мерката притвор, Здружение на судиите на РМ“, Скопје, 2009.

⁴ Министерство за правда, Управа за извршување на санкциите, „Годишен извештај на управата за извршување на санкциите за работењето и состојбата во казнено поправните и воспитно поправните установи во Република Македонија за 2010 година“, Скопје, 2010.

Според тоа, помеѓу периодот од 2008 до 2010, бројот на притвореници пораснал за 546 лица односно за 45%.

Јасен пример за леснотијата со која оваа мерка се изрекуваше и продолжуваше без соодветна елаборација за причините, се случаите „Пајажина“, „Метастаза“ и „Фаланга“. Во случајот „Метастаза“ од вкупно 36 обвинети лица, 3 лица се наоѓаа во притвор подолго од една година.

Судот го крши законот правејќи образложенија со кои на овие лица им е продолжуван притворот препишувајќи ги законските основи за изрекување на оваа мерка. Ваквиот вид на решенија се проблематични и за Европскиот суд за човекови права во случајот „Змиско око“ каде е утврдено дека Република Македонија во односниот случај ја прекршила Европската конвенција за човекови права, со тоа што не обезбедила доволно причини за држењето на своите граѓани повеќе од осум месеци во постојан притвор.⁵ Основниот суд Скопје 1 при крајот на годината направи обид да го замени притворот со поблага мерка- куќен притвор согласно законските можности, но Апелациониот суд Скопје повторно се навраќа на старата практика, наведувајќи дека не го гледа за оправдан заклучокот на судот дека целта на мерката притвор би се постигнала и со изрекување на поблага мерка.

Дополнително, случајот *Лазароски против Р. Македонија*⁶ укажува на уште една сериозна слабост на домашната судска практика во врска со правото на слобода и безбедност на личноста. Наспроти строгите уставни и законски норми судот да постапува по секое противправно лишување од слобода, во практика не постои никаква реална и функционална процедура во која што судот вистински одлучува за законитоста на лишувањето. Наместо тоа, редовно се донесуваат декларативни решенија кои не доведуваат кон спречување на арбитрарното однесување на полицијата.

Во случајот „Пајажина“, кој се однесува на 20 обвинети за злосторничко здружување и даночно затајување, мерката притвор за дел од обвинетите траеше над една година. Во тие случаи настана инцидентот со бремената притвореничка, на која притворот и беше изречен надвор од меѓународните и домашни стандарди, што е случај на нехуман третман, за кој никој не се заинтересира подетално и не го процесира. Укажувањата на стручната јавност за замена на мерката притвор со поблаги мерки и некористење на истата како казна за обвинетите, не наидоа на разбирање кај судот.

Последен во низата случаи во кои постои сомневање за несоодветна употреба на мерката притвор е случајот „Фаланга“ во кој беа обвинети вкупно 23 лица за злосторничко здружување и оттуѓување на културно наследство во државна сопственост. Притворот за дел од обвинетите траеше подолго од една година. Решенијата за изрекување и продолжување на мерката притвор во овој случај го имаат истото образложение како и во претходно наведените случаи „Постоење опасност од бегство и можност да бидат повторени кривичните дела“.

⁵ Европски суд за човекови права, „Василоски и други против РМ“, Апликација бр. 28169/08. Стразбур, 2010.

⁶ Европски суд за човекови права. Апликација бр. 4922/04

Во некои од случаите, особено загрижува новоприфатената практика на своевиден договор меѓу обвинителот и истражниот судија во предметите за организиран криминал во однос на траењето и укинувањето на притворот. Имено, како еден од начините за укинување на притворот се применува метод со кој на обвинетите кои се во притвор им се укажува дека мерката ќе им се укине само во случај да го признаат извршувањето на делото за кое се обвинети. Во таква ситуација, за оние обвинети кои во целост ќе го признаат извршувањето на делото, мерката притвор им се заменува со домашен притвор како поблага мерка, додека оние обвинети кои не го признаваат извршувањето на делото, незаконски, непотребно и особено долго се држат во притвор. Ова укажува на своевидна присилба за признание што е спротивно на законот. На овој начин, предметите од областа на организираниот криминал кои започнуваат спектакуларно, со медиумска поддршка и за кои се тврди дека постојат многу докази, се завршуваат по пат на изнудено признание на обвинетите кои не можат да ја издржат долготрајноста на притворот.

Комитетот континуирано реагира на лошата пракса на судовите, во поглед на мерката притвор, гледана преку носење на решенија со непоткрепени образложенија за изрекување и продолжување на оваа мерка, неприменување на поблагите мерки и користење на истата како казна. Воедно ги повикува судовите при изрекување на мерката притвор сериозно и со должно внимание да ги земат во предвид стандардите утврдени од страна на Европскиот суд за човекови права.

2. Полициски пречекорувања

Од извештаите на Хелсиншкиот комитет,⁷ извештаите на Комитетот за превенција на тортура на Советот на Европа (КПТ),⁸ пресудите на Европскиот суд за човекови права⁹ и повеќе други релевантни владини и невладини организации се гледа дека домашните власти не се погрижиле доволно за да се отстранат изворите на сериозните повреди на човековите права.

Јавното обвинителство не успеа да се издигне над своите блиски релации со МВР и да докаже дека сите еднакво одговараат според законите, па макар тоа се и полициски службеници. Случајот на *Мартин Нешковски* покажа дека обвинителството нема непосредна и ефикасна контрола врз водењето на кривичните истраги против наводните полициски злоупотреби, ниту постојат јасни упатства и процедури за водењето на ваквите истраги.¹⁰ Република Македонија има обврска за спроведување на ефикасна,

⁷ Годишни, месечни и останати извештаи на Хелсиншкиот комитет за човекови права во Р. Македонија <http://www.mhc.org.mk/?ItemID=74EADA1A2D23DB4FA76B70CF771766E4>

⁸ <http://www.cpt.coe.int/en/states/mkd.htm>

⁹ <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>

¹⁰ За ова на меѓународен план постојат стандардни процедури на ООН: Протокол Минесота, *UN Manual on the effective prevention and investigation of extra-legal, arbitrary and summary executions - ST/CSDHA/12 - 1991 - III. Model Protocol for a legal investigation of extra-legal arbitrary and summary executions ("Minnesota Protocol")*
<http://www.icrc.org/themissis.nsf/b5a5eed1a93ca649c12569dd00505aca/448d147db779628ac1256b02005c3e62!OpenDocument>

непристрасна и темелна истрага во сите случаи на полициска бруталност. Посебно кога се жртви лица од етничките заедници прогласени за особено ранливи на полициската бруталност. За жал, државата одново потфрли на оваа должност поради што и натаму е предмет на критика на домашните и меѓународните институции и организации кои укажуваат дека за полициските пречекорувања треба да одговараат не само конкретните сторители, туку и сите оние кои знаеле дека се случило такво нешто, но не го спречиле или пријавиле.¹¹

Хелсиншкиот комитет не доби одговор и за тоа каде е заталкана поднесената кривична пријава за случајот „Планинската бура“. Дали надлежните органи конечно ќе постапуваат согласно законските обврски со цел спроведување на целосна и независна истрага за наводите за злоставување на лицата лишени од слобода во акцијата на специјалните полициски сили, за која разрешница сè уште нема.

2.1. Контрола врз прислушувањето

Подолго време Хелсиншкиот комитет и други домашни и меѓународни невладини и владини организации апелираат за востановување на реална (не само формална) контрола и надзор над тајните служби и особено врз примената на мерката прислушување. Досега не постоеше заинтересираност и политичка волја, ниту пак одговорност, за примената на уставните и законските механизми за контрола на собранието (неговите комисии) врз законитоста на следењето на комуникациите и безбедносниот сектор воопшто. За волја на вистината, контрола над законитоста досега во Република Македонија не вршел практично никој; улогата на судот е само да одобри мерка кога за тоа има барање од надлежен државен орган, што со оглед на домашната регулатива и практика не е некоја значајна гаранција. Имено, со измените на ЗКП од 2008 година одобрувањето на посебните истражни мерки, меѓу кои и прислушувањето, е поместено во многу рана фаза на кривичната постапка, па полицијата со леснотија може судот да го убеди да определи мерка само врз основ на непоткрепени сомневања и индиции. Со ова судот се доведе во состојба да ја легитимира арбитрерноста, наместо да ја минимизира. Ова е спротивно на суштината на гаранцијата на приватноста и на улогата на судот како заштитник на основните лични слободи, бидејќи негова задача е да ја оневозможи или барем минимизира арбитрерноста на државата. Ваквото решение, од друга страна, оневозможува оваа мерка да се користи само како крајно средство, ако другите мерки и активности не дале резултат и се претвора во мерка која прва и најлесно се користи, најчесто на штета на правата и слободите на граѓаните. Во практика, судовите во РМ не одговорија на тежината на задачата за одбрана и заштита на

Протокол Истанбул, *Istanbul Protocol Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, UN New York and Geneva, 2004, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>

¹¹ За недостигот на темелна истрага и обид за прикривање на случаите на полициска бруталност има забелешки и во Извештаите на Европската комисија и Комитетот за превенција од тортура, како и во пресудите против Р. Македонија на Европскиот суд за човекови права во Стразбур.

човековите права и слободи наспроти државните власти и не само заради споменатите слабости во нормите и процедурите. Судот, за жал, редовно потфрлува речиси во сите случаи каде треба да се јави како контролор врз полицијата и јавното обвинителство, што се гледа и при одобрување на претреси, одземање и замрзнување на имот, приведување и притвор, контрола на обвинението и слично.

Законодавецот навистина предвидел континуирана контрола и надзор над практичното спроведување на мерките од страна на надлежниот јавен обвинител, што не е функционално решение, со оглед дека јавниот обвинител има големи ингеренции во постапката на предлагање и продолжување на примената на мерката, па така основано се појавува сомнеж за своевиден судир на интереси кај јавниот обвинител, кој во ваква ситуација не е непристрасен субјект за вршење контрола и надзор над практичното спроведување на мерката. Освен ова, јавното обвинителство кај нас има развиено не само партнерски, туку дури и сервилен однос кон МВР и не покажува голем ентузијазам за некаква контрола врз полицијата.

Оттука, може да се заклучи дека и натаму не постои систем на ефикасна и постојана надворешна контрола врз примената на посебните истражни мерки во смисла на обезбедување дека мерките навистина се применуваат само со наредба на суд и во законска процедура со сите гаранции од арбитрерност и злоупотреби.

Хелсиншкиот комитет инсистира да се востановат нови демократски механизми и процедури за остварување на парламентарната контрола и надзор над прислушкувањето и безбедносниот сектор во целина. Собраниските комисии за контрола врз примената на следењето на комуникациите и за надзор врз Управата за безбедност и контраразузнавање и Агенцијата за разузнавање мора сериозно да се поддржат во нивната важна улога во правната држава со цел надзорот и контролата да ги практикуваат континуирано и ефикасно. За таа цел е очигледно дека е потребна поинаква политичка клима, како и создавање на соодветни алатки за ефикасна контрола.

2.2. Контрола врз безбедносните служби

Кога станува збор за подрачјето на одбраната и безбедноста во Република Македонија во изминатиот период, се детектираат две значајни негативни тенденции:

1. Непостоење на системски закон за целосно заокружување на нормативната рамка за функционирање на институциите на безбедносниот сектор во контекст на начелото на правната држава и
2. Непостоење на *lex specialis* закон за демократска и цивилна контрола над безбедносниот сектор.

Отсуството на политичката волја за воведување на европските стандарди во ова подрачје, само по себе покажува колку е маргинализиран овој сегмент од македонските официјални агенди и стратегии и покрај неоспорениот факт дека токму европеизацијата на подрачјето на одбраната и безбедноста непосредно придонесува за почитување на основните слободи и права на човекот, владеењето на правото, развојот на демократските процеси и евроинтегративните интереси. Анализата на постоечкиот модел на поставеност и функционирање на безбедносниот сектор во Р. Македонија отстапува од

европските практики етаблирани во ЕУ. Извршната власт во ниту еден момент не покажува интерес и демократски капацитет да го редуцира своето влијание врз работата на клучните безбедносни институции: Управата за безбедност и контраразузнавање, Агенцијата за разузнавање, Воената служба за безбедност и разузнавање при Министерството за одбрана на РМ. Наспроти познатото искуство во земјите од нашето непосредно опкружување и пошироко, во кои контраразузнавачката служба е независно тело, кај нас истата функционира како орган во состав на МВР. Со новите организациони предлози дури се оди подалеку во негативен правец – Агенцијата за разузнавање да се стави исто така под надлежност на МВР. Очигледно е дека Владата не може да се откаже од ексклузивните привилегии и овластувања на безбедносно-разузнавачките служби и нивната употреба во дневно-политички цели, за партиски пресметки и предизвикување страв и несигурност во јавноста.

Исто така, анализата на постоечкиот модел на демократска и цивилна контрола над безбедносниот сектор покажува дека и во оваа област постојат сериозни дефекти и пропусти. Практично, нејасна е перцепцијата кој кого контролира, изместен е односот на објект и субјект на контролата (особено со законското решение, според кое пред да се достави извештајот на парламентарните тела од контролата истиот да го достават на одобрување до директорот на институцијата која е контролирана заради класифицираниот карактер на информациите); уставните и законските механизми на контрола се злоупотребуваат во практиката, тие се формализираат и ја губат својата демократска вредност и значење. Не постојат механизми за санкционирање на влијателните директори на разузнавачките и контраразузнавачките органи (особено поради нивниот досегашен непрофесионален и игнорантски однос кон парламентарните тела за надзор), но исто така, одделни облици на контрола, како што е на пример локалниот надзор на локалната самоуправа над локалната полиција (произлезен од процесот на децентрализација) не се заживевани, а не постои интерес од локалните совети. Сето ова зборува дека ние сме далеку од успешно спроведување на процесот на демократизација во одбраната и безбедноста, како од аспект на обезбедување на владеењето на правото, така и од аспект на гарантирање на човековите слободи и права.

3. Процес на „лустрација“

3.1. Лустрација вон контрола

Лустрацијата продолжува да се одвива директно ПРОТИВ ОДЛУКИТЕ НА УСТАВНИОТ СУД, но и се појасно да добива форма на инструмент за кршење на човековите права.

Лустрацијата излезе од уставен колосек кога парламентарците изгласаа промени на Законот за определување дополнителен услов за вршење јавна функција (Закон за лустрација)¹² директно спротивни на претходно укинувачката Одлука на Уставниот суд од 2010, која утврди дека: лустрацијата после 1991 го доведува во прашање постојниот демократски уставен поредок на Република Македонија и дека лустрацијата на невладините организации, универзитетите, Македонската академијата на науките и уметностите итн., е мешање на државата во сферата каде нема ингеренции пропишани со Устав.

Дополнително, процесот на лустрација се судри со уставните начела кога предвиде должност универзитетите, невладините организации, Македонската академијата на науките и уметностите, верските заедници и други организации, да ги вградат во своите услови за вработување резултатите од лустрацијата со што се предвиде казна губење на работното место, доколку не се верификува изјавата за несоработка. Тоа е спротивно на правниот принцип дека не може да има казна за дело кое не е предвидено во Кривичниот законик како казниво дело.

Уставниот суд донесе најнова Одлука, на 28.03.2012¹³ со која повторно утврди спротивност на Уставот на 12 члена од новиот закон за лустрација, меѓу кои (што е правен преседан на неуставност во Македонија) повторно за исти одредби какви претходно укина.

- Лустрацијата излезе од уставна и законска контрола кога почна да верификува изјави за несоработка врз основа на податоци од досиеја на жртвите и од информативни разговори со безбедносните органи, наместо од досиеја на соработници, односно без постоење на писмен документ за соработка со службите (што е експлицитен законски услов).

¹² Закон за определување дополнителен услов за вршење јавна функција, Службен весник на РМ бр. 14/2008, 64/2009 и 23/2011.

¹³ Одлука на Уставниот Суд на Република Македонија У.бр. 52/2011 У.бр.76/2011.

- Од Комисијата за верификување на фактите почнаа да излегуваат податоци во медиумите за тековните случаи, со што се повреди пресумцијата на невиност на лицата кои имаат потпишано изјави за не соработка.
- Лустрацијата се одвиваше врз основа на класифицирани документи и криење на документи добиени од надлежните служби (дури и меѓу членовите на Комисијата), со што се направи повреда на правото на „еднаквост на оружјата“.
- Изјавите за несоработка се потпишуваа под закана на драконски казни што е во спротивност на принципот дека лустрацијата не смее да биде одмазда или казнување.
- Со ваквиот статус, лустрацијата станува инструмент за кршење на човековите права и како таков станува проблем во скоро сите Извештаи за состојбите со човековите права во Македонија.

Но со најновиот Предлог на закон за определување на услов за ограничување за вршење на јавна функција, пристап на документи и објавување на соработката со органите на државната безбедност, кој е во собраниска процедура (а на кој се осврнува во последната Одлука и Уставниот суд) освен што се повторуваат горе споменатите повреди на човековите права, се прави преседан во поновата историја на Уставноста на Македонија со директно одбивање да се спроведе Одлука на Уставен суд, со акт на сторување –предлог на нов закон за лустрација кој е директно спротивен на таа донесена одлука на Судот. Со тој чин се подрива принципот на уставност во правото и политичкиот систем на Република Македонија на досега невиден начин и со несогледливи последици.

Со овој Предлог на закон (со сите резерви бидејќи е во процедура кога овој Извештај на Хелсинки се подготвува) се повторуваат низа од претходно укинатите одредби од Уставниот суд, но и се додаваат уште неколку, крајно проблематични од аспект на човековите права, решенија во кои се предвидува да се лустрираат лица кои во процесот на приватизацијата на капиталот во последниве 20 години се стекнале со акции во износ од повеќе од 5% од капиталот во претпријатијата. Ваквите решенија се против уставно гарантираното право на слобода, на претприемништво, правото на сопственост, правната сигурност и принципот на заштита од ретроактивно дејство на законите. И со законот се предвидува крајно проблематична надлежност на Комисијата за лустрација да истражува и анализира, односно конструира ситуации и тези, а не да верификува факти на соработка или несоработка на лица со комунистичките тајни служби.

Хелсиншкиот комитет, упатува јасни пораки и предупредувања за сериозноста на кршењето на човековите права и проблемите со почитувањето на принципот на уставност и законитост кои ги создава ваквиот процес на лустрација во Република Македонија.

4. Дискриминација

Во првата година од примената на Законот за спречување и заштита од дискриминација¹⁴ излегоа на површина сите недостатоци на овој Закон, за кои граѓанското општество предупредуваше во процесот на негово усвојување. Слабата применливост ја зголемува дискриминацијата а со тоа и нетрпеливоста меѓу различните групи и поединци, со што се зголемува тензијата во општеството.

4.1. Механизми за заштита

Особено е загрижувачки составот и мандатот на Комисијата за заштита од дискриминација.¹⁵ Комисијата е составена спротивно на меѓународните стандарди со доминација на државните органи во неа, а претседател и е државен службеник со двојно работно место и во Комисијата и во Министерството за труд и социјална политика. Невладините и експертите предупредија дека тој недостаток ќе ја блокира Комисијата во нејзината непристрасна работа, а подоцна и резултатите го покажаа токму тоа.

Комисијата дополнително има многу мал буџет и не е во можност да одговори на својата функција. Особено загрижувачки е што сосема е одземена нејзината превентивната улога, со што не може да ги следи и да одговори превентивно на трендовите на дискриминација кои се појавуваат во нашето општество. Исто така, малиот буџет придонесува за слаба логистичка поддршка на членовите на Комисијата, што секако на крајот е на штета на жртвите на дискриминација, кои не можат да добијат соодветна и ефективна заштита.

Дополнителна деградација на улогата на Комисијата е неприменувањето на нејзините одлуки. На пример, одлуката од почетокот на мај 2011 година дека во учебниците од средношколскиот курикулум има дискриминација врз основ на сексуална ориентација, иако Министерството за образование беше известено од Комисијата дека треба да ги повлече од употреба, а Министерството за образование и наука (МОН) се обврза на тоа, во практиката, учениците во средните училишта сè уште ги користат овие учебници.

Во првите месеци од примената на Законот за спречување и заштита од дискриминација беше скоро невозможна мисија да се пронајде седиштето на Комисијата, доколку некој сакаше да поднесе претставка. Откако се промовираше зградата на Македонската радио-телевизија како седиште на Комисијата, излезе на виделина дека воопшто не е пристапна, односно Комисијата се наоѓа на 20-от кат од МРТВ, а лифт има до 19-от кат, што е недозволиво за ваков клучен механизам за заштита од

¹⁴ Службен весник на РМ бр. 50/2010.

¹⁵ www.kzd.mk

дискриминација. Интернет страницата на Комисијата, заради немање на буџет е статична и воопшто не ја зголемува транспарентноста и пристапноста на Комисијата.

Комисиите за еднакви можности на локално ниво,¹⁶ како базични клетки кои треба да ги препознаваат, како и да предлагаат мерки за надминување на трендовите на дискриминација и заштита на граѓаните, сè уште се повеќе формално основани во општините, заради законската обврска, а не функционираат, со исклучок на неколку комисији во неколку општини.

4.2. Трендови и ранливи групи

Во 2011 година дискриминацијата врз основ на политичка припадност продолжи да биде една од водечките основи по кои се дискриминира, особено во јавната администрација. Оваа констатација на Комитетот, базирана на истражувањата кои континуирано ги правиме во локалните самоуправи се потврди во Извештајот на ЕК. Во својот Извештај за напредокот на Република Македонија за 2011 година¹⁷ на Европската комисија, во делот за јавна администрација е точно наведено дека „главните недостатоци остануваат и понатаму, особено во правилата за вработување, оценување и унапредување; назначување на повисоки раководни лица и прекинување на работен однос. Потребни се дополнителни подобрувања на клучните закони со цел да се обезбеди вметнување во правната рамка на начелата на транспарентност, аполитичност и заслуги во однос на вработувањата и унапредувањата во администрацијата.“

Заклучокот дека има „сериозна загриженост дека начелото за ангажирање засновано на заслуги и без политичко влијание не се исполнува задоволително“ треба да ги алармира државните институции да реагираат и да направат акционен план за надминување на оваа состојба.

Трендот на уназаднување на родовата еднаквост беше изразен и во 2011 година. Силни пораки со патријархален поттекст секојдневно доаѓаат на различни начини, а особено е загрижувачки, што вакви пораки доаѓаат од државните институции, што е во спротивност со декларативната заложба за родова еднаквост. Во своите многубројни кампањи, Владата постојано ги претставува жените како подредени, на пример во кампањата за поттикнување на претприемништвото во најголем дел, успешните луѓе се мажи, а жените се најчесто „секретарки и слаткарки“. Уште позагрижувачки е што уште од најмала возраст се промовира овој модел на однесување и размислување. Така на пример, во учебникот „Мојата околина“ за второ одделение,¹⁸ скоро во сите илустрации мажот е со далечинскиот управувач за телевизорот, а жената со средства за чистење. Присутни се и стереотипни прикази за „машки и женски“ работи, со што уште од најмали години се инсторираат децата да гледаат низ строги „патријархални очила“, што секако ќе

¹⁶ <http://www.mhc.org.mk/?ItemID=57326E8BD855A94E8B6AE7A714EBB78C>

¹⁷ http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/PR_2011_mk.pdf

¹⁸ Мојата околина 2: Учебник за запознавање на околината за второ одделение за деветгодишно образование/Ели Маказлиева; Билјана Камчевска; Катица Дуковска – Муратовска; Просветно дело, 2008г.

има рефлексивност во нивната поставеност кон еднаквоста и еднаквите можности понатаму во животот.

Загрижувачки е и трендот на дискриминација и маргинализација на заедниците кои се под 20%, како на државно така и на локално ниво. Слабата политичка, медиумска и културна застапеност на заедниците под 20% укажува на затворено и дискриминаторско општество, кое сè уште не ги прифаќа различностите. Отсуствуваат афирмативни мерки за постигнување на фактичка еднаквост и интеграција на овие заедници во општеството. Ромите и покрај активностите со Декадата на ромите, понатаму се една од најмаргинализираните заедници во Р. Македонија. Потребата од имплементација на „Националната стратегија за Ромите во Република Македонија“ која што воедно се совпаѓа со стратегијата односно „Декада на Ромите 2005-2015“ како дел од милениумските цели на ООН, сè уште останува приоритет во Р. Македонија кој не дава реални резултати. Во 2011 година во однос на позицијата на Ромската заедница во Р. Македонија ја обележаа барањата за азил во различни земји од Европската Унија со воспоставувањето на безвизниот режим, поради лошата економска состојба.¹⁹ Ромите сè уште се најранлива заедница, односно економската состојба и степенот на сиромаштија, невработеноста, нискиот степен на образование и социјалната криза во однос на другите етнички заедници, доведуваат до тоа изложеноста на дискриминација да биде најголема.²⁰ Особен акцент во извештаите на меѓународните организации е ставен на општите услови и стандарди за пристоен живот, здравствена и социјална заштита и пристап до образование кои се оценети како минимални или релативно отсуствуваат.²¹

Со оглед на ниската стапка на вработеност, високиот степен на сиромаштија и нискиот степен на образование во оваа заедница за разлика од останатите етнички групи, се поподложни на работа во црната и сивата економија односно трговијата со луѓе, проституција, дрога, продажба на органи и деца итн.²² Расната дискриминација, предрасудите и стереотипите се присутни во општеството, а тоа може да се утврди и преку истражувањето кое го направи Хелсиншкиот комитет во јануари и февруари 2011

¹⁹ Министерство за внатрешни работи, изјава на Министерката за внатрешни работи Гордана Јанкуловска околу состојбите со злоупотреба на визната либерализација во Р. Македонија и Ромите како мета на организираните криминали кои ја искористуваат положбата на Ромите ветувајќи им азил за извесен износ на пари: <http://vlada.mk/node/621?language=en-gb>, Извештај на Amnesty International, 2011 <http://www.amnesty.org/en/region/macedonia/report-2011#section-83-7>

²⁰ Генерални забелешки во извештаи на меѓународните организации за положбата на Ромите во Р. Македонија: Европскиот Центар за Ромски Права од Унгарија, Будимпешта, <http://www.errc.org/cms/upload/file/ecprogress-macedonia-2011.pdf>, Европска комисија против расизам и нетолеранција, „Извештај за Поранешна Југословенска Република Македонија“, 15 јуни 2010 и „ECRI general policy recommendation No.3, On combating racism and intolerance against Roma/Gypsies“, 1998, стр.36.

²¹ Ibid. стр. 35 .

²² Европскиот Центар за Ромски Права од Унгарија, Будимпешта, Factsheet: Roma Rights in Jeopardy <http://www.errc.org/cms/upload/file/factsheet-roma-rights-record.pdf>, 2011, UNHCR, „Trafficking in Persons Report“ – Macedonia, 2011.

година во неколку основни училиште за деца со посебни потреби.²³ Заклучоците од ова истражување се однесуваат на податоци кои укажуваат дека децата од ромска националност не се „добредојдени“ во сите основни училишта во државата, туку дека истите се препраќаат во училиштата за деца со посебни потреби без соодветни докази дека тие припаѓаат таму. Овој тренд се потврдува со фактот дека најголем број на деца со посебни потреби се од Ромска националност, иако оваа заедница е една од најмалите етнички заедници во Р. Македонија.

Исто така, ЛГБТИ²⁴ заедницата останува една од најранливите заедници во нашето општество, подложна на манипулација и дискриминација. Уште на почетокот на годината поглаварите на религиозните заедници во јасна синергија со владата побараа измени во Уставот на државата, како би се дефинирала брачната заедница како заедница само меѓу маж и жена. Непреточувањето на оваа иницијатива во официјален предлог до Собранието на Република Македонија, укажува на злоупотреба на ЛГБТИ заедницата во дневно политички цели и дефокусирање на јавноста од вистинските проблеми. Законската рамка сè уште има потреба од реформи како би се работело на постигнување на еднаквост за ЛГБТИ луѓето. Особено е загрижувачки непостоењето на било каква медицинска практика или правна рамка за трансродните луѓе. Ова го отежнува уште повеќе нивното секојдневно функционирање, а ги лишува и од правото на здравствена заштита. Во државата сè уште немаме никакви податоци за интерсексуалците, ниту пак некаква правна или медицинска регулатива за овие граѓани, односно интерсексуалците се сосема невидливи во општеството.

4.3. Стратегијата за борба против дискриминацијата

Во 2011 година, Секторот за еднакви можности при Министерството за труд и социјална политика, изготви Стратегија за еднаквост и недискриминација²⁵ (пол, возраст, етничка припадност и инвалидитет). Самиот процес беше транспарентен и партиципативен и во истиот беа вклучени повеќе институции и граѓански организации, како и експерти од областа на човековите права, а беше поддржан од ОБСЕ и спроведен од Секторот за еднакви можности.

Стратегијата среднорочно нуди добра рамка за активно работење кон еднаквоста по овие четири основи. Но токму редукутивниот пристап, избор само на четири основи е

²³ Истражување на Хелсиншкиот комитет за човекови права во Р. Македонија направено во повеќе основни училиште за деца со посебни потреби во Р. Македонија во однос на етничката припадност и застапеност на децата во училиштата. Податоците се објавени од страна на Европскиот Центар за Ромски Права од Унгарија, Будимпешта во извештајот за Р. Македонија за 2011 година. Табелата погледнете ја на следниот линк: <http://www.errc.org/cms/upload/file/ecprogress-macedonia-2011.pdf>

²⁴ Лезбејки, геј мажи, бисексуалци, трансродни и интерсексуалци.

²⁵ Поопширно во Извештајот за состојбата со човекови права на МХК, Ноември 2011г.:

<http://mhc.org.mk/default-MK.asp?ItemID=2352048B21FE744EB92F2BF12DFB5912>

нешто со што суштински не можеме да се согласиме. Неприфатлива е ваквата структура на Стратегијата, ограничувањето и приоритизацијата на основи кои се прифатливи за мнозинството и истата е во спротивност со принципот според кој се креираат акциите за борба со дискриминацијата. Борбата со дискриминацијата се раководи од стандардот за афирмирање и борба против дискриминација и исклученост на маргинализираните во општеството, заштита на оние кон кои мнозинството има предрасуди и се подложни на дискриминација, ризик и виктимизација, а оваа стратегија работи по сосема превртен редослед, се зафаќа со оние кои се прифатливи за мнозинството во државата. Со ограничувањето на само четири основи се поставува прашањето, дали со вакви „ограничени“ стратегии кои ќе произведат и „ограничени“ акциони планови, во суштина се изигрува и не се имплементира европското право. Директивата 2000/78/ЕС недвосмислено зборува за еднаквост и борба против дискриминацијата по основ на религија или уверување, возраст, посебни потреби и сексуална ориентација, а Директивата 2000/43/ЕС е за недискриминација по основ на расно или етничко потекло. Ние сме обрзани да ги имплементираме директивите, доколку навистина сакаме да се стекнеме со статус на земја членка на ЕУ.

Она што може да се забележи, е дека не е првпат да се појави проблемот на користење на невоедначена терминологија, проблем кој е присутен и во други документи и закони во државава. Ова можеби беше можност за воедначување и на терминологијата која се и ќе се користи во иднина во однос на правата на различни групи граѓани, но имајќи го предвид и фактот дека самата Стратегија е ограничена на само четири основи, веројатно решавањето на овој проблем може да е дел од некој посеопфатен документ за борба со дискриминацијата во општеството, кој би се креирал според вистинските стандарди за борба против дискриминацијата.

Во имплементацијата на Директивата за еднаквост и недискриминација во работните односи, исто така имаме проблеми со терминологијата во Законот за работни односи. Во овој Закон сексуалната ориентација е преведена со дискриминаторскиот термин: полова насоченост, што е надвор од терминологијата која се користи и во ЕУ и во светот, а е различна и од терминологијата во другите наши закони, како на пример во Законот за заштита на правата на пациентите.

Со носење на ваква Стратегија за само четири основи „прифатливи за мнозинството луѓе“, наместо обратно, да се направи стратегија која ќе работи на заштита на оние кои се дискриминирани токму од тоа мнозинство, државата ќе испрати порака дека се грижи само за овие четири групи граѓани и ќе ја цементира дискриминацијата по сите други основи, која очигледно е многу присутна. Во најмала рака е неупатно да се прави Стратегија во обратна насока, со што се доведува во прашање принципот за борба против дискриминацијата.

5. Слободата на изразување и слободата на медиумите

Во 2011 година Комитетот констатира големо назадување во промоција и заштита на слободата на изразување и слободата на медиумите. Имено, првата независна

телевизија A1, после 18 годиншно постоење згасна со емитување на програмата на 30.07.2011 година.²⁶ Во рамките на слободата на информирање, Комитетот особено ги потенцира предлозите за измена на законската регулатива на медиумите и уредување на медиумскиот пазар во државата, кој наида на остри реакции во општата и стручната јавност, како и во меѓународните медиуми.

По однос на овие предлози, дадени од страна на Владата, имаше остри реакции од страна на здруженијата на медиуми и новинари, а специјалниот претставник за слобода на медиуми на ОБСЕ, Дуња Мијатовиќ, упати остри критики по однос на предлозите од власта за воведување на нов Закон за медиумите, со кој нужно се ограничување слободата на говор и медиуми. Критично настроениот неделник Глобус, престана да се издава во печатено издание, а остана само неговото интернет издание во значително редуцирана форма. Од печатените неделници, единствен независен весник е неделникот Фокус.

Во текот на 2011 се евидентирани голем број на поднесени приватни тужби од страна на носители на јавни функции и високи владини функционери кон новинари, а изречена е и висока парична казна за клеветата од 15.000 евра за новинар, што е втор ваков случај во судската пракса на независна Македонија (највисоките парични казни за интелектуалци кои пишуваат во медиумите и уредник на медиум по 30.000 евра). Овој очигледен и жесток притисок на слободата на изразување во Македонија достигна рекордни 200 тужби годишно по овој основ против новинари и интелектуалци во медиумите. Во таа насока, Комитетот особено ја потенцира потребата од декриминализирање на клеветата и усогласеност со судењето на ова дело со јуриспруденцијата на Судот во Стразбур.

Истовремено, Комитетот смета дека преговорите кои Владата ги води со Медиумската асоцијација околу овој проблем се блокирани и уценувани од владина страна, наспроти меѓународните сугестии и поттикнувања на нивната позитивна разврска.

5.1. Електронски медиуми

5.1.1. Телевизији

Независната телевизија A1, која имаше највисока гледаност беше затворена во 2011 година. Индикативно е тоа што затворањето настапи откако телевизијата го интензивираше критичкиот однос кон власта, непосредно пред вонредните парламентарни избори во јуни 2011 година. Според власта, телевизијата A1 е затворена само поради неплатени даноци кон државата, како и за злосторничко здружување и организиран криминал.

Состојбата околу слободата на медиумите е влошена со дебалансирано финансирање на владините рекламни кампањи (значајно финансиско поткрепување на медиумите) кон телевизиите врз кои власта има контрола.

²⁶ <http://daily.mk/Kanal-5/a1-televizija-prestana-da-zrachi-vo-eterot/845301>

Хелсиншкиот Комитет констатира дека улогата и местото на државниот медиумски сервис МРТВ е комплетно маргинализирано и партизирано од властите. Таа медиумска мрежа служи за владина пропаганда, а е платена од сите граѓани со елементи на присилна наплата на сметките за МРТВ. Загрижувачка е состојбата и поради фактот дека три од поголемите т.н. независни телевизии имаат сопственици кои се директни партиски функционери на владиното мнозинство.

5.1.2. Печатени медиуми

Континуираното влошување во медиумскиот плурализам настана кога весниците Време и Шпиц (на македонски) и Коха е ре (на албански јазик), кои како и телевизијата А1 беа во сопственост на Велија Рамковски, во 2011 година престанаа да се печатат поради неплатените долгови кон државата.²⁷ Комитетот ја нотира и променетата уредувачка политика и начинот на информирање од страна на најголемите и најтиражни весници, во сопственост на Медиа Принт Македонија, кои ја променија уредувачката политика, а МПМ кон крајот на годината се продаде на бизнис групација блиска до властите. Комитетот, ја евидентираше и се понагласената појава за делегитимирање и неосновани напади врз независни колумнисти и интелектуалци, кои поради притисокот од власта престанаа јавно да пишуваат, со што директно се влијаеше на слободата на говор и изразување.

Состојбата со слободата на медиумите делумно се подобри на 14-ти октомври 2011 година, кога се појави и новиот независен дневен весник Фокус,²⁸ Сепак, ефектите од пресијата на власта и врз овој независен медиум и неговиот опстанок остануваат силни.

5.1.3. Социјални мрежи и блогови

Зголемено користење на т.н. нови медиуми од страна на граѓаните, Комитетот регистрираше особено во втората половина на 2011 година. Но, од друга страна, колку повеќе беше изразено користењето на социјалните медиуми, дотолку повеќе имаше обиди за напади на креирачите на јавното мислење, кои ги користеа овие техники за пренесување на сопствените ставови. Сепак, состојбата со пренос на информации преку интернет е особено подобрена со појавувањето на поголем број информативни портали, кои допринесуваат во зголемувањето на слободата на говор и правото за информирање.

Во месец јуни, од страна на службата за технолошки и интернет криминал при МВР е извршено бришење на групи на социјалната мрежа „Фејсбук“ (Facebook), кои броеле над 7.000 поддржувачи, а кои се однесувале на спонтано организирање по повод протестите против полициската бруталност. Со овој акт од страна на Министерството за внатрешни работи, директно е извршено прекршување на правото на слободно собирање и организирање, како и правото на јавен протест, што е споменато и во еден од извештаите на ОБСЕ за состојбата со медиумите.

²⁷ <http://daily.mk/cluster3/ae314f7aa004a0431fcb53cf7bfd5dd2/804758/protest-na-novinarite>

²⁸ <http://www.plusinfo.mk/vest/22681/V-sreda-izleguva-prviot-broj-na-dnevniot-vesnik-Fokus>

Мал пад во употребата на социјалните блогови, како нов начин на изразување, исто така е евидентиран во текот на целата 2011 година, но од друга страна забележано е поголемо користење на социјалната мрежа „Фејсбук“ од страна на голем број граѓани, од различна возраст. Според последните официјални податоци од корпорацијата facebook.com, бројот на официјално регистрирани корисници од Македонија, надминува 800.000 граѓани. Со ова се констатира дека граѓаните се најмногу слободни своите ставови и мислења да ги споделуваат преку новите комуникациски канали, со што се заклучува дека бројот на граѓани кои ги следат традиционалните медиуми постепено се намалува.

Постојат основани сомнежи дека слободата на блогерството и изразувањето на социјалните мрежи кое кулминираше во 2011 година има и своја темна страна. Имено со неговата експанзија се зголеми и *говорот на омраза* преку него. Во мултикултурна држава каква што е Македонија, ефектите од запалливата, дискриминирачка и повредувачка порака на овој говор брзо се почувствува. Посебно е загрижувачки што негови гласни промотори се неколку новинари мошне блиски до властите.

Комитетот смета дека е потребно итно и ефикасно имплементирање на меѓународните стандарди за спечување на ширење расистички материјали преку интернет и регулативи за казнување на говорот на омраза.

5.2. Говор на омраза

Изминатата година забележителен беше трендот на ескалацијата на говорот на омраза во медиумите. Говорот на омраза во голема мера беше насочен кон сите кои јавно истапуваа со критики кон владата и владејачката партија. Повеќе десетици интелектуалци беа изложени на говорот на омраза главно промовиран од медиумите и новинарите со јавно декларирана провладина ориентација. Во нивните натписи и емисии, неистомислениците и критичарите на владата ги етикетираа како „предавници“, „платеници на друга држава“ и слични квалификации кои приднесоа за дополнителна поделба во општеството. Ширењето на омразата кон поединци резултираше со создавање на атмосфера на страв која дополнително влијаеше врз и онака загрозената слобода на изразување. Важно е да се напомене дека јавната дебата како „par excellence“ демократска вредност исчезна во медиумите за време на кампањата за предвремените парламентарни избори. За прв пат во поновата историја не беше организирана ниту една дебата што на граѓаните ќе им овозможеше да чујат размена на аргументи за спротиставените ставови на политичките опоненти. Интелектуалците се повлекоа од било какво јавно дебатирање, стравувајќи дека ќе бидат етикетирани од страна на провладините медиуми како „нелојални кон државата“.

Совет за Радиодифузија

Советот за радиодифузија минатата година се прошири со нови членови врз основа на новиот закон донесен од парламентарното мнозинство, а без претходна јавна

дебата и консултација со засегнатите сегменти во општеството. Со проширувањето на членовите на Советот се зголеми влијанието на власта врз ова важно регулаторно тело со што неговата улога и ефикасност во спроведувањето на законските овластувања и обврски стана сосема ирелевантна. Во таа смисла важно е да се напомене дека Советот за радиодифузија и покрај обидите од поединечни членови од истиот, не успеа сериозно да го санкционира и спречи растечкиот говор на омраза. Исто така, неговото влијание врз функционирањето на јавниот сервис согласно Уставот и законите, беше речиси суспендирано. Сепак, за поздравување е последната одлука на Советот за регулирање на сопственичката структура на медиумите, со која се бара да се отстрани директното политичко влијание од сопствениците на медиуми кои се воедно и лидери на политички партии. Рокот за решавање на овој проблем е септември 2012, но останува да се види дали истата ќе биде ефикасно спроведена.

Јавен радиодифузен сервис

За жал како и во изминатите години така и оваа, не само што не се отстрани влијанието на владејачките партии врз уредувачката политика на Македонската радио телевизија (МРТВ), туку нејзиното влијание стана уште повидливо. На тој начин јавниот сервис е оневозможен да ги извршува своите функции дефинирани со законот за МРТВ. МРТВ не ја овозможува промоцијата и афирмацијата на плурализмот и полтичката, културната, етничка и социјалната различност. Наместо тоа, истата е целосно ставена во функција на промоција на владините политики и критика на сите поединци и групи кои не се согласуваат со политиките на Владата. МРТВ во овие услови заостана од реформските процеси во овој сегмент кои веќе се случува во сите соседни држави како и во целиот регион, каде што јавните сервиси се ставени во функција на анимирање на демократските вредности на општествата.

6. Состојби во Казнено-поправните установи во Р. Македонија

Хелсиншкиот комитет смета дека казнено-поправните установи во Р. Македонија се соочуваат со проблеми во неколку области и тоа:

- Услови за живот во казнено-поправни установи (затвор и притвор)
- Професионално менаџирање и персонал
- Здравствена заштита
- Дисциплински мерки
- Тортура, нехуман и деградирачки третман и имплементација на легислативни мерки од страна на надлежните институции (закони, правилници, проекти итн.)

6.1. Услови за живот во казнено-управните установи (затвор и притвор)

Условите за сместување во казнено-поправни установи (затвори и притвори) се под минималните стандарди во меѓународното и домашното законодавство. Покрај генералните забелешки за потребата од реконструкција и проширување на капацитетите на установите за затвор и притвор, пренатрупаноста во овие институции сè уште останува голем проблем.²⁹ Меѓутоа, пренатрупаноста не е единствениот и најголем проблем со кој што се соочуваат затворениците. Во сите извештаи на државните институции, жалбите кои пристигнаа во Хелсиншкиот комитет во 2011 година, а воедно и во извештајот на Комитетот за заштита од тортура (КПТ), како најалармантен проблем во установите е добивањето на соодветна здравствена заштита и грижа за менталното и физичкото здравје на затворените и притворените лица. Покрај несоодветните простории (болници), недостаток на опрема, лекови и медицински персонал, лицата лишени од слобода имаат големи замерки особено кон здравствените работници во однос на нивната професионалност, но и достапност за лицата на кои им е потребна итна помош. Во извештајот на КПТ сè уште се присутни, односно се провлекуваат забелешките во однос на прием и преглед на нови затвореници, но и редовни прегледи за полово-преносливи болести како и превенција од понатамошно ширење на вирусот „Хепатит Ц“ кој е присутен помеѓу затворениците, а истиот преставува опасност и за персоналот кој е во постојан контакт со овие луѓе.³⁰

Дополнително, во однос на менаџирањето на институциите се јавуваат потребите од ангажирање, односно зголемување на бројот на вработени во овие установи, но исто така нивна обука во однос на постапувањето на затворениците од моментот на пристигнување, пријавување во затворите и притворите и понатамошна грижа за нивна ресоцијализација за време и по излегувањето од затвор. Недостатокот на персонал, финансиски средства, како и долгиот временски период кој што е потребен за дополнително обучување на вработените во овие установи, истовремено се причина за проблемите, но и решение кое што на долг рок треба да даде позитивни резултати и подобрување на општата состојба во овие установи.

Што се однесува до дисциплинските мерки кои се одредуваат во казнено-поправните установи како мерки со кои што се санкционира поведението на лицата лишени од слобода, како што е определување на мерка за изолација – самица, во извештајот на Народниот правобранител, извештајот на КПТ и жалбите од затворени

²⁹ Годишен извештај на Народниот правобранител на Р. Македонија за 2011, стр. 48-51, <http://www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2012/Izvestaj%202011-MK.pdf>

³⁰ Report to the Government of "the former Yugoslav Republic of Macedonia" on the visit to "the former Yugoslav Republic of Macedonia" carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), from 21 September to 1 October 2010, Услови во установи – точка 5. Здравствена заштита

лица доставени до Хелсиншкиот комитет, сметаме дека одговорните лица кои ја одредуваат оваа мерка треба да бидат внимателни особено во проценката на психо-физичката состојба на затворениците и да ги следат медицинските препораки. Мерката за изолација – самица сериозно влијае особено врз психичкото здравје на затворените лица, а како резултат на невнимание од страна на вработените во овие установи во 2011 година еден затвореник си го одзема животот.³¹ Хелсиншкиот комитет испрати реакција до Управата за извршување на санкции и Народниот правобранител и воедно забелешките се присутни во извештаите на двете институции, меѓутоа сè уште останува потребата од навремена реакција како на медицинскиот персонал, така и на вработените во казнено-поправните установи, особено во одредувањето на дисциплинските мерки за санкционирање на поведението на лицата лишени од слобода.

Исто така, по големиот број на преставки и жалби кои се упатени до Народниот правобранител и Хелсиншкиот комитет за вработените во казнено-поправните установи односно за тортура, сурово и нехумано постапување со затворените лица,³² сметаме дека треба да има поголема внатрешна контрола на вработените, како и брза реакција од Народниот правобранител и Управата за извршување на санкции и поведување на постапки и дисциплински мерки за сторителите на овие дела. Дополнително, како што е наведено и во извештајот на КПТ за 2010 година треба да се внимава при селекцијата, обуките на вработените и нивната професионалност, со особен акцент за превенција на тортура, нехуман и деградирачки третман кон затворените лица. Најголемиот број на случаи и жалби кои се доставени до Хелсиншкиот комитет за тортура потекнуваат од КПУ-Идризово и КПД– Штип, кој исто така е наведен во извештаите на КПТ како установа која се соочува со најмногу проблеми во оваа и во останатите области, меѓутоа од Извештајот не се исклучени и останатите казнено-поправни установи во Р. Македонија.³³

6.2. Имплементација на легислативни мерки од страна на надлежните институции (закони, правилници, проекти итн.)

Имајќи ја во предвид положбата на Хелсиншкиот комитет кој не може да врши надзор над работата во Казнено-поправните установи во Р. Македонија, изминатата година ја обележа злоупотребата на употреба на мерката- притвор од страна на судските инстанции во повеќе случаи.³⁴ Хелсиншкиот комитет смета дека судовите треба да

³¹ Годишен извештај на Народниот правобранител на Р. Македонија за 2011 – стр. 49, Хелсиншки комитет - „Случај Симон Станковски“, лицето е починато како резултат на издржување на дисциплинска казна- упатување во самица без право на работа во времетраење од 15 дена спротивно на медицинските препораки, констатирана е смрт по четири дена престој во самица. Овој случај го забележа Хелсиншкиот комитет во 2011 година.

³² Ibid. Стр. 50-51

³³ Ibid. 3

³⁴ Примена на мерката притвор – Види поглавје 4. , „Годишен извештај на Хелсиншкиот комитет за човекови права во Р. Македонија“ - 2011

посветат повеќе внимание на алтернативните мерки за притвор,³⁵ затоа што со нив се превенираат останатите проблеми кои потоа се јавуваат во затворите. Алтернативните мерки за притвор можат да ги превенираат проблемите како пренатрупаност на установите за затвор и притвор, притоа да се избегнат последици како што беше случајот „Пајажина“ во кој една од притвореничките го изгуби своето бебе поради ненавремената реакција на судот но и поради општите лоши услови на здравствена заштита во установите.³⁶

Исто така, Хелсиншкиот комитет ги поздравува напорите на Управата за извршување на санкции за имплементација на „Програма за задолжителна почетна и континуирана обука за вработените во казнено-поправните и воспитно поправните установи за 2011 година“, подготовката на „Акционен план за обука и едукација на вработените во КПУ и ВПУ во 2011 година“, проект на МАТРА ЕНПАП програмата - „Градење на капацитетите на вработените во Управата за извршување на санкциите“, обуки за имплементација на „OASys“ методот (систем за проценка на изложеноста на ризик кај осудени лица), работилниците за вработените во секторите за ресоцијализација и обезбедување во казнено-поправните установи за превенција од тортура на осудените лица, како и обуките за справување со корупција.³⁷

Воедно, ги поздравуваме напорите на оваа институција во делот за реконструкција и проширување на капацитети на казнено-поправните установи во Р. Македонија со цел што е можно побрзо да се подобрат општите услови и хигиена на лицата лишени од слобода преку кои што се кршат нивните основни човекови права. Меѓутоа, Хелсиншкиот комитет смета дека Управата и Народниот правобранител треба да ја подобрат соработката со НВО-секторот особено во делот на давање на дозвола за ненајавени посети во овие установи со цел да се зголеми транспарентноста во работењето, но и да се направат заеднички напори за подобрување на состојбите во затворите кои често пати се критикувани во извештаите на меѓународните организации како еден од најголемите проблеми со кои што се соочува Р. Македонија.

Министерството за внатрешни работи и Министерството за правда и натаму одбиваат да допуштат граѓанските организации да вршат мониторинг врз состојбите во полициските станици и затворите, со цел да се унапредат условите и процедурите кои треба да гарантираат заштита на минималните стандарди на лицата лишени од слобода како особено ранлива група. На овој план практично постои регрес во однос на состојбите од пред неколку години, кога соработката помеѓу државата и невладините организации за заштита на човековите права беше на некаков позавиден степен, мерено од денешни

³⁵ Закон за кривична постапка членови 189-197- алтернативни мерки за притвор: куќен притвор, гаранцијата, забраната за напуштање на местото на живеење, забраната за контакт на обвинетиот со непосредната околина или, пак, забрана за пристап до работното место итн.

³⁶ Ibid.7

³⁷ Годишен извештај на Управата за извршување на санкции за 2010, стр. 16-39 <http://www.pravda.gov.mk/documents/godlzvestaj2010UIS.pdf>

стандарди. Зачудува отпорот на Народниот Правобранител во т.н. превентивен механизам за заштита од тортура и други форми на нехуман или деградирачки третман или казнување да ги вклучи невладините организации. Имено, иако за ова постоеше начелен договор при ратификацијата на Факултативниот протокол, во текстот на законот за ратификацијата т.н. модел „Омбудсман плус“ се претвори од право односно обврска во „можност“ да се вклучат невладините организации, за на крај, во имплементацијата на овој модел НВО да се игнорираат и исклучат, а Народниот Правобранител обврската за нивно вклучување да ја девалвира со вклучување на надворешни експерти, што е изигрување на законот и меѓународните стандарди.

7. Повреди на економски и социјални права

Хелсиншкиот комитет за човекови права на Р. Македонија во годишниот извештај нотира неколку категории на повреди на човекови права и слободи во економските и социјалните права и тоа:

- Права на работникот (работни односи и заштита при работа)
- Закон за здравствено осигурување
- Право на образование
- Права на децата и семејно насилство (Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство)

По однос на правата на работникот во месечните извештаи Хелсиншкиот комитет смета дека треба да се обрне внимание на спорните законски одредби за трансформацијата на работниот однос од определено на неопределено време по исполнување на одредени услови предвидени со Законот за работни односи (исклучиво поврзани со истекот на одреден временски период).³⁸ Имено, Комитетот упатува на потребата да се направи сеопфатен стратешки документ со кој сите досегашни детектирани проблеми и предлог-мерки кои се насочени кон подобрување на Законот да се разгледаат и притоа да се стави акцент на зајакнување на имплементација за Законот, особено од страна на Државниот инспекторат за труд. Хелсиншкиот комитет посочува дека строгите контроли и инспекциските надзори на Државниот инспекторат за труд треба да резултираат со соодветни истраги и да се проследуваат до судските инстанции,

³⁸ Месечен извештај на Хелсиншки комитет за човекови права на Р. Македонија, месец февруари/ март, 2011 – точка 3.1- „Спроведување на трансформацијата на работниот однос од определено во неопределено време во пракса“ „...Собранието на Р.М. даде зелено светло и ги изгласа предложените дополнувања на член 46 од Законот за работни односи со кој се уредува предметната проблематика. Освен веќе предвидениот услов во членот 46 (...работникот да продолжи да работи и по истекот на 5 години...), според новиот став 4, работниот однос заснован со договор за вработување на определено време може *по исклучок* да биде трансформиран ако работникот работи повеќе од две години на работно место кое е ослободено по основ на пензионирање или други основи и за кое се обезбедени финансиски средства, доколку работодавачот утврди дека има трајна потреба од работникот...” Закон за работни односи-
<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=58596FFAE257704BBF545EDD4B790749>

особено кога станува збор за работници кои го изгубиле својот живот на работното место.³⁹ Законот за работни односи ќе продолжи слободно да се толкува од страна на работодавците доколку истите не бидат санкционирани во согласност со пропишаните законски одредби. Исто така Хелсиншкиот комитет смета дека затворањето на случаите под назнака „несреќа“ или „виша сила“ укажуваат на пасивноста и континуираната негрижа на Државниот инспекторат за труд, како и на Министерството за труд и социјална политика особено во почитување на правото на безбедноста и здравјето на работниците предвидено во Законот за безбедност и здравје при работа.

Хелсиншкиот комитет смета дека најголемо загрозување на социјалната сигурност на граѓаните, а посебно на најранливите групи на граѓани-невработените и нивните семејства, беше направено со измените во Законот за здравствено осигурување,⁴⁰ кои беа донесени на 14.04.2011 година, а почнаа да се применуваат на 01.09.2011 година. Со ваквите измени невработените лица, кои активно бараат работа и чиј семеен месечен приход е поголем од 11.000 денари, го изгубија правото на задолжително здравствено осигурување по основ на невработеност. Сметаме дека со ваквите новини во Законот за здравствено осигурување се врши ограничување на уставно гарантираното право на здравствена заштита на секој граѓанин на Р.Македонија,⁴¹ како и дека ваквите измени се спротивни на начелото на социјална праведност,⁴² врз основа на кое се обезбедува социјалната заштита и сигурност на граѓаните од страна на Р.Македонија, како социјална држава.

Во однос на загрозување на правото на образование, Хелсиншкиот комитет за човекови права смета дека случајот на *Сефедин Емини*⁴³ ја обележа 2011 година во однос

³⁹ Месечен извештај на Хелсиншки комитет за човекови права на Р. Македонија, месец август/септември – точка 3.5 – „Состојба со заштита при работа“, 2011, „... работник падна од покрив на објект во изградба во радовишкото село Бучим и загина на самото место; работник од ЕВН падна од бандера при местење електрична инсталација, при што се здоби со тешки телесни повреди; струен удар усмрти работник кој ги извршувал своите работни обврски во Зоолошката градина во Скопје; работник си го отсече прстот со остар предмет додека на своето работно место работел со машина за шишиња; на улицата „Иво Лола Рибар“ во Скопје беше повреден работник изведувајќи градежни работи при што се здоби со тешки телесни повреди; еден работник загина, друг тешко повреден во несреќа во близина на џамијата Јаја–Паша во Скопје, кога при изградба на објект, се урнал сидот кој ги поклопил двајцата работници; во Скопје загина работник од Велес при копање канализација со работна машина–багер, кога дел од земјата се одронила и го затрупала...“

⁴⁰ Месечен извештај на Хелсиншки комитет за човекови права на Р. Македонија, месец април/мај, 2011 – точка 3.2

⁴¹ Чл. 39 од Уставот на РМ.

⁴² Чл. 35 од Уставот на РМ.

⁴³ Месечен извештај на Хелсиншкиот комитет за човекови права на Р. Македонија, точка 3.3. месец април/мај, 2011, „Право на судска заштита на правото на средно образование – случај Сефедин Емини“, ...станува збор за случајот на вонредниот ученик во трета година во наведеното исламско училиште - Сефедин Емини, чие средно образование на ден 23.01.2008 година при пријавување на испити е прекинато од страна на одговорните лица на училиштето, со едноставно образложение од

на неприменливост на одредбите во Законот за образование за образовни институции, како што е Средното верско училиште „Иса Бег Медресе“ во Скопје, кои не се заведени во регистарот на средни училишта. Во овој случај се покренуваат две прашања: дали верските училишта работат надвор од позитивните прописи на Р. Македонија и дали во овој случај родителите треба да бидат прекршочно казнувани согласно член 118 став 4 од Законот за средно образование? Хелсиншкиот комитет ги достави овие прашања до Државниот просветен инспекторат кој се прогласи за ненадлежен. Согласно ова, очекуваме дека Министерот за образование и наука и Судскиот совет на РМ ќе најдат соодветен начин да го решат овој проблем и правниот вакуум во образовниот систем на штета на правата на граѓаните.

Во текот на 2011 година Хелсиншкиот комитет активно ја следеше состојбата на правата на децата и нивната заштита,⁴⁴ како и заштитата на жртвите на семејно насилство,⁴⁵ поради што неколку пати посочи на некоординираност и бавност во работата на државните институции од областа на здравството, образованието, социјалната заштита и судството. Сметаме дека правата на децата и заштитата и правата на жртвите на семејно насилство се особено сензитивни и токму затоа соработката и брзата реакција на надлежните институции во конкретните области е неизбежна за да се остварат нивните права и за да се делува во нивниот најдобар интерес.

Посебно сакаме да нагласиме дека за ефикасно постапување и соработка во случаите на семејно насилство, центрите за социјална работа, Министерството за внатрешни работи и судовите, треба да се водат од Заедничкиот протокол за постапување во случај на семејно насилство,⁴⁶ за кое нешто апелиравме во текот на целата 2011 година.

страна на Директорот на училиштето дека тој наводно бил против исламската заедница. Во врска со пријавата за прекин на школувањето од лицето Сефадин Емини до Државниот просветен инспекторат, истиот се огласил за ненадлежен за надзор во ова училиште со упатување проблемот да се реши интерно во рамки на истото. Од таа причина, ученикот Сефадин Емини во текот на месец мај 2008 година одлучи своето право да го оствари по судски пат поднесувајќи тужба по основ на поништување на одлуката.

⁴⁴ Месечен извештај на Хелсиншки комитет за човекови права на Р. Македонија, месец јуни/јули, 2011 – точка 3.4

⁴⁵ Месечен извештај на Хелсиншки комитет за човекови права на Р. Македонија, месец јуни/јули, 2011 – точка 3.6

⁴⁶ „Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство“, 2010 http://nkt.mts.gov.mk/nkt/content/Documents/PROTOKOL_MKD.pdf